

השיעור השבועי

גליון מס' 528

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פרץ שליט"א

הרב המקריא: הג"ר דוד אברהם שליט"א
ראש ישיבת בנין אב

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית היזדים ומשודר דרך הלוויין והרדיו ובקווי רבים מיוחד של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה
18:09	17:34	16:42
18:05	17:32	16:41
18:04	17:32	16:41
18:09	17:35	16:43

וארא | כ"ח טבת תשפ"ו

להפצת עלונים באזור מגורין

התקשר: 053-4774733

בין 9:00 ל-16:00

לאחר מכן ניתן להשאיר הודעה

דיני פלג המנחה - ב

ערבית לפני פלג. המסופק אם התפלל. מתי רשאי להתפלל נדבה. אם המתפלל ערבית עשאו כלילה לכל מילי או רק לתפלה, ונפק"מ אם יכול אח"כ להניח תפלין, להתפלל מנחה, להשלים מנין למנחה, למול את הבן, למנות את היום הבא לאבלות. נתינת גט בלילה. אסור לפסוק ע"פ סברא מבלי לעיין בפוסקים. זמן פלג המנחה. להתחיל חזרה ברוב מנין. המקבל שבת מבעו"י אם יכול להשלים מנין למנחה. קיבל שמיני עצרת מבעו"י אם חייב בסוכה. קטן שמגדיל בליל שבת וקיבל שבת מבעוד יום

בג' תפלות הקבועות ליום (ש"ע סי' ק"ד). ואם מצטער שלא אמר "עננו", בלאו הכי יש את הצער של התענית וגם "עננו" לא יגיד! יש לו צער מזה, וכן אם לא אמר "על הנסים" או "יעלה ויבא" בערבית של ר"ח, והוא תמיד רגיל לשים לב, וכעת יש לו צער ששכח, מותר לו להתפלל תפלת נדבה. וגם המתפלל ערבית לפני פלג המנחה, לתרומת הדשן יצא, אבל האחרונים מפלפלים בדבריו המחודשים, ולכן להלכה יעשה תנאי דנדבה.

חקירה אם בערבית עשאו כלילה

ג. בשיעור הקודם חקרנו, מי שמתפלל ערבית מפלג המנחה האם עושה אותו לילה לכל דבר, או רק לגבי ערבית שתפלה רחמי ניהו, הקילו.³ והבאנו מתרומות הדשן בארבעה מקומות (בס"ק קט, ח"ב סי' קכא, קנד, ורמח) שכתב בזה, ועוד חמשה מקומות בשלחן ערוך שכתב בנושא הזה (להלן), לא אחזור על הכל, מסתמא יש לכם את העלונים "השיעור השבועי" שנכתבים בטוב טעם, ועברתם בעיון על העלון.

תפלין אחר ערבית

ד. במקום אחד כתב בש"ע (סימן ל סעיף ה) לגבי אדם שלא היו לו תפלין במשך כל היום, התפלל ערבית מבעוד יום, ולאחר מכן הביאו לו תפלין. אבל התפלל ערבית וזה כלילה... בזה כתב מרן שלא יניח, ובשיעור הקודם (אות יז, יח)

חכם עוד לימד דעת את העם" (קהלת יב, ט), "וירד משה מן ההר אל העם" (שמות יט, יד). לדעת לדבר עם בחורים צעירים ולהסביר להם מושגים, ולהכניס אותם בראג לסוגיות שלא למדנו, ולגרום שיהיו ויתענו, ויצו לחשוב על הקושיא והתירוץ והנפקא מינה, ולהרחיב עוד, זו חכמה, זו מלאכה, זו אומנות נכבדה מאוד. כולנו - כל עם ישראל שנהנה להשתמש בתורתו של הרב - מברכים מכל הלב, שיוזכר להמשיך להרביץ תורה, בדברים שבכתב ובדברים שבעל פה, בשובה ונחת, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, לאורך ימים ושנים. אמן ואמן.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לראש הישיבה הגאון הגדול רבי דוד אברהם ה' ישמרהו ויחייהו, תתנא דבי נשיאה - חתנו של הגאון הרב בקשי דורון זצ"ל, שזכה להעמיד תלמידים הרבה במשך שנים, הוא ראש ישיבות בנין אב, ישיבה גדולה וקטנה ותלמוד תורה, ממש מקים עולה של תורה במרץ רב, עכשיו פותח סניף של ישיבה קטנה בחיפה, לתושבי אזור הצפון. חזקה שיצליח, אין ספק, כי הרב הוא אחד מגדולי ראשי הישיבות הספרדים, בלי שום יח"ק, אף אחד לא גידל אותו... אלא הכל עשה בכוחות עצמו, בן פורת יוסף. יהי רצון שיוזכר עוד לזכות את הרבים, יקים עוד ועוד סניפים, יצליח בכל מעשי ידיו. חיבר הערות חשובות מאוד על הכלב, ד' כרכים עבים, נפלא! ועוד חיבורים טובים. אשריו ואשרי חלקו, שיפוצו מעינותיו חוצה בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה. יגדיל תורה ויאדיר.

² בעבר סיפרתי לכם, היתה אשת אברך צדקת שקמה ומתפללת בנץ, ואחר כך בשעה שבע חזרה להתפלל שחרית, ובעלה מסכן מחכה לה שתכין לו ארוחת בוקר, יש שיעבודים של האשה לבעל (ש"ע אה"ע סי' פ ס"ו), אבל היא מתפללת שחרית שמים...

³ האר"י ז"ל (שלמי צבור דק"ס ע"ב, באר היטב סי' רלה) היה מתפלל כל שלשת התפלות ביום, גם ערבית היה מתפלל סמוך ממש לשקיעה ביום.

תקציר השיעור הקודם

א. בשיעור הקודם דיברנו שיש נהגו להתפלל ערבית מפלג המנחה, שזה שעה קודם השקיעה, ושעה ורבע זמניות קודם צאת הכוכבים. ואם התפלל ערבית בשעה שלש בצהרים - לפני פלג המנחה, כותב בתרומת הדשן (סי' א), שיצא ידי חובת תפלת ערבית, וגם ברכות קריאת שמע, דקרינן ביה "ובשכבך ובקומך", ונחשב סמוך לערב. ביביע אומר חלק י"א (תא"ח סי' פו) מפלפל הרבה בדבריו, ולמסקנא נוטה לומר שמספק לא יחזור על ברכות קריאת שמע, אבל תפלת עמידה יחזור ויתפלל בתנאי דנדבה, ויאמר, אם אני חייב להתפלל ערבית, הרי זה לחובתי, ואם לאו, תהיה תפלת נדבה.

המסופק אם התפלל

ב. בדומה לזה מי שמסופק אם התפלל, בשלחן ערוך (סי' ק"ד ס"א) נפסק שיחזור להתפלל בתנאי דנדבה. שואל המשנה ברורה (סק"ב), מדוע לא נאמר ספק דרבנן לקולא, ובשלמא תפלת שחרית שהיא דאורייתא להרמב"ם (פ"א מהלכות תפלה ה"א), בספק יחזור על העמידה, אבל מנחה וערבית שהן לכולי עלמא מדרבנן, למה חוזר? ומיישב, ש'תפלה רחמי ניהו' - צריכים הרבה רחמים מהקב"ה, ולוואי ויתפלל אדם כל היום כולו (ברכות כ"א). לכן כל שיש סיבה להתפלל נדבה יתפלל, אבל סתם אנחנו לא מתפללים נדבה,² והלואי שנמנין

¹ מדברי הרב דוד אברהם שליט"א: ברשות מרן הראשון לציון שליט"א. לפני שנה נפטר אחד מזקני רבני הערים בעיר רחוקה בצפון, והרב נסע להשתתף בהלוויה ולכבד. ההלוויה התארכה וגם ההספדים, והיתה שם שאלה חמורה בהלכות אבלות, שנתעוררה תוך כדי מסע ההלוויה, ושקלו וטרו בה בעלי תריסין, היכי לדייני להאי דינא. אבל מראש קבענו עם מרן שליט"א שבאותו יום יבוא לדבר אצלנו בישיבה לצעירים "שער המלך" בשכונת גבעת שאול - זו השכונה שסבא של מרן שליט"א הרב אברהם פטאל, היה רב שם לפני כשבעים שנה. ועל אף היום הארוך וטירת הנסיעה, הרב אמר, אני מגיע לישיבה. הוא לא יכל להסתיר שהוא עייף מאוד... אבל הבטיח שיבוא, וקיים.

הרב התיישב ושאל, מה לומדים בישיבה? מסכת קידושין, איזה פרק? ראשון, איזה דף? איזה עמוד? למעלה או למטה? למטה... אתם עכשיו באמצע סוגיית "נתן הוא ואמרה היא", שאומרת הגמרא 'ספיקא הוא וחיישין מדרבנן', והזכיר את דברי הר"ף והר"ן, ואמר לבחורים: אני רוצה לומר להם משהו. ה"משהו" הזה לקח יותר משעה, זה היה שיעור לא בשיעור ר' חיים נאה אלא בשיעור חזון איש... ודיבר על ספיקא דאורייתא לחומרא אם הוא מהתורה או מדרבנן, והביא מחלוקת הראשונים, וציין כמה דוגמאות מתוך מאה נפקא מינה שמצא (עין יצחק ח"ב עמ' סח), מאורח חיים מאבן העזר ומוחשן משפט... והיו הדברים מאירים ושמיים כנתינתם מסיני, מתוקים מדבש ונופת צופים. כשגמר את השיעור השאלה הראשונה שהרב שאל אותי, אתה חושב שהם הבינו טוב? הסברתי מספיק ברור?...

בפרשת וארא ובעל"ט קוראים על מכות מצרים, החרטומים יכלו לעשות דם וצפרדע, אבל כנים לא יכלו, כי לא יכולים לעשות בריה פחותה מכעדה. לעשות דברים גדולים כמו להפוך את כל האזור לדם, למלאות את כל מצרים בצפרדעים, יכולים, אבל לעשות כינה קטנה מאוד לא יכולים. לפעמים דוקא הדבר הקטן הרבה יותר קשה, "יותר שהיה קהלת

הרחבנו שלמעשה יניחון בלי ברכה, ועל כל פנים משמע שמרן סובר, שעשאו כלילה לכל דבר.

מונין שבעה

ה. במקום שני כתב מרן ביורה דעה (סי' תב סעיף יא), מי שהתפלל כבר ערבית ועדיין יום הוא, ושמע שמועה קרובה - שאחד משבעה קרובים, אביו, אמו, אחיו, אחותו, בנו, בתו, אשתו, נפטר, וכבר קברו אותו - מונה מיום מחר, ואותו יום אינו עולה לו. וגם כאן מבואר שהמתפלל ערבית עשאו כלילה לכל דבר.

שמועה רחוקה

ו. וכן יש לדון אם ביום השלישים לפטירת קרובו התפלל ערבית מבעוד יום, וכשגמר להתפלל הודיעו לו: הקרוב שלך נפטר וקברו אותו. אם עשאו כלילה לכל מילי, זה ליל שלושים ואחד, וישב שעה אחת כדין שמועה רחוקה ויפטר משבעה, אבל אם רק לענין תפלה נקרא ערב, ובמציאות עוד לא שקעה השמש, הוא עדיין בתוך שלושים יום וצריך לישב שבעה. ולפי דברי מרן מונה מיום הבא, בפרט שהלכה כדברי המקל באבל, ולא צריך לשבת שבעה ולבטל תורה... ואף שלומד הלכות אבלות, אין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ (עי' יט.), וילמד מסכתות אליבא דהלכתא, כי התורה ארוכה. ומי שיש לו עסק והוא מרוויח כסף, או שהוא שותף, צריך להפקיר את החלק שלו, ואם היה לסובביו שכל היו אומרים לו, תשמע, תעשה 'מכירת חמץ'... - תמכור את החלק שלך בשותפות בפני שני עדים, ורק אחר כך יגידו לו שנפטר לו קרוב (עיין ילקו"י אר"ת ואבלות עמ' תשכא). והנה אם נחשב ששמע שמועה קרובה, צריך לשבת שבעה, ולא יכול להתפרנס, אבל הולכים בזה להקל שנקרא שמועה רחוקה, זה כבר לילה אצלו, וכעין מה שפסק מרן, ולכן יושב שעה ודיו.

גט בלילה

ז. במקום שלישי, הרמ"א באבן העזר (סי' ס"ב) כתב, שלאחר שהתפללו הקהל ערבית, אף על פי שעדיין היום גדול, אין לגרש, שהרי אין לגרש בלילה, כמו שאין דנים בלילה (סנהדרין לב.). ומקורו מהבית יוסף (אה"ע ס"ב קלו) בשם תרומת הדשן (סי' רמח). ואנחנו נוהגים כפסק הב"י (סי' קנד) והש"ע (אה"ע סדר גט אות פח, פט) שלכתחילה מקפידים שלא לעשות גט בלילה, אך בשעת הדחק, כשיש עיגון וכדומה, והוא מחכה לדיינים שעוסקים בתיק אחר, ובינתיים התקיים מנין בצד של ערבית מבעוד יום והתפלל איתם, ואחר כך בית הדין קראו לו ותוך כמה דקות הצליחו לשכנע אותו לתת גט, אבל כבר התפלל ערבית, אפילו הכי בשעת הדחק יתן גט. ואף שמדברי מרן לעיל משמע שעשאו לילה לכל דבר, כאן בלאו הכי מרן סובר שאפילו בלילה בשעת הדחק מותר לתת גט, וכל שכן מבעוד יום לאחר תפלת ערבית.

הולכים אחר המציאות

ח. במקום רביעי, מרן הבית יוסף בהלכות טהרת המשפחה (יו"ד סי' קצו), מתחילה הביא את דברי התרומת הדשן (ח"א סי' רמח), שאחרי ערבית כבר נעשה לילה, אך סיים שכתב האגור (סי' אלף שש) בשם מהרי"ל (החדשות סי' צה) שאחר תפלת ערבית עדיין נחשב יום, ואפילו בערב שבת אחר תפלת ערבית וקבלת שבת, כי התוספת לא שייכת לענין זה. וכתב הרמ"א (סעי' א) שלכתחילה נוהגים להזהר, ובדיעבד אין לחוש. אבל שם הולכים אחר המציאות (עיין ילקו"י שבת א ח"ב עמ' תתיג, ילקוט טהרה עמ' תמג, תתפח).

ברית אחר ערבית

ט. במקום חמישי, לגבי ברית מילה, לכאורה משמע מהשלחן ערוך שגם אחר ערבית יש לזה עדיין דין יום. וכגון שהמוהל איחר ובינתיים אבי הבן הצטרף למנין של ערבית מפלג המנחה, אם נחשב ערב רק לענין תפלת ערבית, יכולים למול את התינוק ביום השמיני, זה עדיין בכלל "וביום השמיני ימול בשר ערלתו" (ויקרא יב, ג), אבל אם אחר שאבי הבן התפלל ערבית נחשב לילה לגמרי לכל מילי, לא מלין בלילה, ואם מלין לדעת הרמ"א (יו"ד סי' רבב ס"א) צריך לחזור ולהטיף דם ברית (עיין ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמ' לד), וכתב מרן בשלחן ערוך (יו"ד סי'

⁴ הגאון הרב בקשי דורון היה למדן אמיתי, רואים שלמד בישיבות, צריך בתורה שלנו לקחת את הטוב מהאשכנזים, יש להם הרבה, וגם מהספרדים, יש להם הרבה מאוד...

⁵ סימן ק"ח ראשי תיבות קושיות חמורות, שבכל הסימן יש הערות על האור לציון חלק ב' לפי הסדר. היום אמר לי ראש ישיבה חשוב הגאון רבי אליהו טופיק, מתלמידי הגר"צ אבא שאול, אני מעיד שדברים רבים שנכתבו בספר אור לציון חלק ב', לא חכם בן ציון אמר אותם, אלא אמר הפוך, לא אחת לא שתיים לא שלש ולא ארבע... שאלתי אותו אם אמר את זה פעם למרן? אמר, כן. וכבר כתב בן בספרו קול אליהו. חושבני שאחד הדברים היא

רבב ס"ז): שאין דבר זה תלוי בתפלה, אם התפללו מבעוד יום, לא להקל ולא להחמיר. ע"כ. משמע מדברי מרן שהמתפלל ערבית מבעוד יום לא עשאו כלילה לגמרי, ולכאורה זה סותר למה שכתב בהלכות תפלין, שכיון שאחר תפלת ערבית נחשב לילה, יבטל עשה דאורייתא של תפלין. בשו"ת בנין אב⁴ (ח"ד סי' ד) יש תשובה ארוכה בנושא הזה, ומקשה את הקושיא הזו מהלכות ברית מילה להלכות תפלין, ומחלק שלגבי תפלין, זו גזירת חכמים שלא להניח תפלין בלילה גזירה שזמא יפיח בהם (עי' שו"ע סי' ל ס"ב), והחמירו להחשיב את המתפלל ערבית בכלל הגזירה, מה שאין כן במילה התלויה בתאריך, שאפילו אם האבא התפלל ערבית יכול למול את הבן כי כלפי התינוק זה עדיין יום.

מנחה אחרי ברכות ק"ש

י. איך יהיה הדין, במי ששכח להתפלל מנחה, והתפלל ערבית מבעוד יום, ונזכר שלא התפלל מנחה, אם המתפלל ערבית עשאו כלילה, איך יתפלל מנחה אחרי ערבית? באור לציון ח"ב (עמ' קמז) כותב, שמי שלא התפלל מנחה, והתחיל להתפלל ערבית, קרא קריאת שמע, בירך ברכות קריאת שמע, ולפני שהתפלל עמידה נזכר שלא התפלל מנחה, שוב אינו יכול להתפלל מנחה אף שעדיין היום גדול, ויתפלל ערבית שתיים. ולא כותב שיעשה תנאי של נדבה. והביא מקור לזה ממה שכתב הש"ך ביו"ד (סי' קצו סק"ב) שאשה שהתפללה ערבית נחשב לה כיום הבא, וגם כאן אינו יכול להתפלל מנחה, מאחר שעשאו לילה, ואף על פי שחלקו האחרונים על הש"ך - וזה תרומת הדשן, הביאו הרמ"א - זהו דוקא שם שהדבר תלוי ביום, מה שאין כן לגבי תפלה. ואף על פי שכל מה שכתבו הפוסקים שם הוא לענין אחר תפלת ערבית, מכל מקום נראה שהוא הדין אם קרא ק"ש של ערבית נחשב כיום הבא, ושוב אינו יכול להתפלל מנחה, אלא יתפלל ערבית שתיים לתשלומין. ע"כ.

מנחה אחרי ערבית

יא. מרן ביביע אומר חלק ט' (סימן קח⁵ אות קוד) העיר עליו, דאשתמטייה מה שכתב המגן אברהם (סי' קח סק"י) וז"ל: "מעשה באחד שבא לבית הכנסת, וירד לפני התיבה והתפלל ערבית, ונזכר שעדיין לא התפלל מנחה, נראה לי דלא דמי להזיד ולא התפלל, שהרי עדיין זמן מנחה הוא, ואין לומר שכיון שעשאו לילה בתפלת ערבית אי אפשר להתפלל מנחה, כמו שכתב בש"ע (ס"ל) שאם התפלל ערבית מבעוד יום ונזכר שלא הניח תפלין, אין לו להניח אחר כך, דשאני הכא שלא יהא אלא כערבית שתיים, דדוקא גבי שבת קיימא לן (בס"י רסג ס"ו) שאינו רשאי. ועוד שאפשר לדון כשוגג דסבר שמוותר להתפלל ערבית קודם מנחה". וכתב במחצית השקל (שם), שכוונת המגן אברהם, שכיון שעדיין יום הוא, אינו מתפלל בתורת תשלומין אלא בתורת תפלת מנחה בזמנה, אלא שיש להסמיכה לתפילת ערבית וכו'. וכן כתב הפרי מגדים (שם א"א סק"י) - לפני כ-300 שנה - שמתפלל מנחה אחר ערבית, ולא בתורת תשלומין, שהרי בהזיד לא שייך תשלומין, אלא כיון שזמנה הוא, מתפלל מנחה. וכן כתב בשו"ת עמודי אש (סי' ג אות יט).

גם בשו"ת זבחי צדק ח"ב (תאו"ח סי' יד) - לרבי עבדאללה סומך - נשאל במעשה שהיה אצלם כנידון המג"א, ופסק שאף על פי שהתפלל ערבית יכול להתפלל מנחה כיון שעדיין יום הוא, ולא הוי כתרתי דסתר, שכיון ששתי התפלות שוות אין קפידא בזה, רק צריך שיסמוך תפלת המנחה לתפלת ערבית שתהיה נראית כאילו היא לתשלומין, ושכן כתב הגאון רבי זלמן בשי"ע שלו (שם סעיף ג) שיתפלל מנחה מיד. וכן כתבו האליה רבה (סק"ח) והשלמי ציבור (דף קסט ע"ד) - לרבי יעקב ישראל אלגאזי, שהיה מקובל גדול וגדול הדור - שיכול להתפלל אח"כ מנחה, כיון שעדיין יום הוא. ועוד שנידון האור לציון קל יותר מנידון האחרונים, מאחר שעדיין לא התפלל ערבית, רק אמר ק"ש וברכותיה, שבכה"ג אפשר להתפלל מנחה. הפלא שכל האחרונים הנ"ל נעלמו מעורכי האור לציון, שפסקו הלכה מסבירה ולא עיינו בספרי הפוסקים. וכי חכם בן ציון לא ידע אליה רבה, פרי מגדים, הגר"י, זבחי צדק, שלמי ציבור ועוד? על כרחך שתלמיד טועה ברבו תולה.

ההלכה הזו, שאחר אלף המחילות מכבוד העורך... לא יתכן שחכם בן ציון אמר כן. חכם בן ציון היה מחשיב מאוד את המגן אברהם, היה אומר שהמגן אברהם חשוב כמאה אחרונים. וכאן נעלם ממנו דברי המגן אברהם על פי הפירוש המחצית השקל, ועוד פוסקים רבים. מרן הקשה על חכם בן ציון עשרות רבות של קושיות, למרות שאהבו אהבה גדולה מאוד, ולכן הגיע למסקנא שספרי האור לציון לאו מר בריה דרבינא חתים עליה. וכך כתב גם ביביע אומר חלק י' (תחו"מ ס"א).

ישמעל חכם ויוסף לקח

יב. מעניין שדוקא בהערה זו מרן זצ"ל מצא לנכון להוסיף כך: שלא יסמוך אדם על סברתו, מבלי לעיין בפוסקים, דהוי כמוהו הלכה בפני רבותיו. וכמו שכתב השבות יעקב ח"ב (סי' טד) - לפני כ-300 שנה - שאין ראוי אפילו למי שהגיע להוראה, להורות שום הוראה בלתי עיין בספרים - צריך להיות לך ספריה עם ספרים, ותאמר לאנשים, חכם חצי שעה, אפתח ספרים ואבדוק את ההלכה, ואם הוא יותר איטי שעה - דהוי כמוהו הלכה בפני רבותיו, כי הספרים שנתפשטו בקרב ישראל הם רבותינו. והביא ששמע ממר חותנו זקנו מהר"ש, שהיה זקן ויושב ביישיבה ועל כסא ההוראה זה יותר מארבעים שנה, ואעפ"כ לא הורה בלתי עיין בספרים תחלה מזה הטעם, וסמך לדבר "אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך" (תהלים קיט, ו). גם בשו"ת שמש צדקה (חיד"ו סי' לד) כתב, ונקוט האי כללא בידך, שכשם שאסור לתלמיד להורות במקום רבותיו, כך אסור לנו להורות ולפסוק דין אם לא נעיין היטב תחלה בספרי רבותינו הפוסקים. ע"כ. וכן כתב מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' מז אות ד), שנודע גדולת רבינו מהר"י רואניס בעל משנה למלך, ומפורסם היה בבקיאותו וביכורו הברור, ואף על פי כן לא רצה להורות אפילו דין המפורש בש"ע, עד שפתח בספר ועיין בו, והורה על פיו, וכל שכן אני יתמי דיתמי שהשכחה וחסרון הידיעה גוברים עלינו, איך לא נבוש ולא נכלם להורות בלי עיין בספרים תחלה. ע"כ. וכן כתב הגאון רבי חיים פלאג' בספר כל החיים (מע' ד אות ו) בשם סבו החקרי לב (ח"מ ח"ב, סי' נב דף פז ע"א) - הגאון רבי יוסף חזן - אזהרה למורה הוראה בזמן הזה לחפש היטב בספרי האחרונים, ולא יסמוך על דעתו. וכן כתב בנו של החקרי לב, הגאון "ח" בדרא' - רבי חיים דוד חזן, בשו"ת נדיב לב (חיד"ו סי' פג), שהמורים הוראות מבלי לעיין תחלה בספרי האחרונים, איסורא קא עבדי. את כל האחרונים הללו מרן הביא ביביע אומר שם, וכשמרן פסק הלכות לא אמר 'מותר' 'אסור', אלא הנחיל דרך לאברכים איך פוסקים הלכות, איך ניגשים להלכה.

סיכום ביניים

יג. לכן להלכה ולמעשה, אדם שהתפלל ערבית בפלג המנחה, וכשגמר להתפלל ערבית הזכירו לו שלא התפלל מנחה, יעמוד עכשיו ויתפלל מנחה. אם ירצה יאמר "אשר" להראות שמתפלל מנחה. ולווחא דמילתא יכול לעשות תנאי דנדבה, אבל לפי ההלכה לא חייב, כי הדין כמו האחרונים הללו שאפשר להתפלל מנחה אחרי ערבית. רואים שערבית לא עושה לילה לגמרי, אלא רק לדברים מסוימים כמו תפלין לדעת מרן ועוד.

זמן פלג המנחה

יד. אני מודגיש כל הזמן שפלג המנחה הוא שעה ורבע קודם צאת הכוכבים, וכדעת מרן השלחן ערוך (סי' רסג ט"ד), וכך כתבו רוב האחרונים בדעתו, שמה שכתב "שעה ורבע קודם הלילה" מורה שהוא קודם צאת הכוכבים. המנחת

⁶ יש לוחות שמציינים את זמן הזריחה וזמן השקיעה, ויש שכותבים זמן פלג המנחה, וידעו לחשב את פלג המנחה. יש לוח שיוצא באופקים, ושם חישבו את פלג המנחה שעה ורבע לפני השקיעה, אולם לדעת השלחן ערוך והמשנה ברורה מי שיתפלל ערבית וברכות קריאת שמע, עושה ברכות לבטלה. וגם אשה שתדליק נר שבת מפלג המנחה לפי החשבון שלהם, מברכת ברכה לבטלה. ומי ששומע את חברו בשעה כזו מברך ברכות ק"ש וברכה על הדלקת הנר לא יענה אמן, כי לדעת מרן והמשנה ברורה אלו ברכות לבטלה, וספק אמן להקל.

⁷ אם יש להם זמן ולא עוסקים בתורה, אבל מי שלומד תורה לא חייב להשלים מנין. בשו"ת יביע אומר חלק י"א (חיד"ו סי' כב) יש על כך תשובה יפה, וכתב שפעם היה יושב ולומד עם חבר, ובא אחד לבקש שישלימו מנין, ובזה יאלצו להפסיק את הלימוד, וכתב שאין חיוב להפסיק תלמודו בשביל להשלים מנין, העוסק במצוה פטור מן המצוה, ומצות לימוד תורה היא חשובה יותר. ואם יתמרמרו עליו ויאמרו לו, בגללך נתפלל יחיד, יאמר, זה ענין שלכם, מה אתם רוצים ממני... צריך להחזיר לבעלי בתים שהתורה היא ערך עליון. אבל אם לא ממהר ללימודו, ישלים להם מנין, ויביתיים ישב וילמד בספרים.

⁸ מרן אהב את הרב שמחת כהן, ובכלל אהב את הספרים של התוניסאים והג'רבים מהדורות הקדומים, שואל ונשאל, ברית כהונה ועוד, אבל תורה היא וכך דרכה. השבוע קיבלתי בקשה מג'רבא, תוניס, שהם בכל שבוע מקבלים את "השיעור השבועי", ומדפיסים שם - יש להם שם דפוס והם אוהבים לחבר ספרים - והשבוע השיעור לא הגיע אליהם, ושלא להודיע דרך שליח שלא קיבלו את השיעור וברצונם להדפיס בג'רבא, וב"ה שלחו להם.

⁹ צריך לשים לב לענות אמן אחרי הש"ץ. יש רבנים שלא יכולים לצאת מהשקיעות בלימוד, בפרט אחרי שיעור כללי ביישיבה. אני זוכר כשלמדנו ביישיבות, היו אפילו ראשי ישיבות שלומדים בחזרה, מתעוררות להם קושיא ופותרים שער המלך... אבל כשנמצאים בעלי בתים שיכולים ללמוד מהם, אין לנהוג כך, שלא יגידו, אם הרב הזה לומד גמרא או פותח

כהן (מאמר ב פ"ט דף כו ע"ג) - היה לפני כ-350 שנה - חידש בדעת מרן שמונים מהשקיעה, והוכיח דבריו מהנפסק בשלחן ערוך (סי' רסג ט"ד), שאם טעו הצבור ביום המעונן וחשבו שחשיכה והתפללו ערבית של שבת, ואחר כך נתפזרו העבים וזרחה השמש, אין צריך לחזור ולהתפלל ערבית, אם כשהתפללו היה מפלג המנחה ולמעלה. ואם נאמר שפלג המנחה הוא שעה ורבע קודם צאת הכוכבים, הרי מרן סובר כר"ת שצאת הכוכבים הוא אחר שעה וחומש - 72 דקות - מהשקיעה, ונמצא שפלג המנחה הוא 3-4 דקות קודם השקיעה, ולא יכול להיות במציאות שתוך 3 דקות מהשקיעה התפללו ערבית ושוב תזרח השמש. מכאן מוכיח המנחת כהן שפלג המנחה הוא שעה ורבע קודם השקיעה ולא קודם צאת הכוכבים.

רמב"ן ורשב"א

טו. אולם כבר הרמב"ן בספר תורת האדם (ענין אבלות ישנה, אות קה) כתב, שאין בין פלג המנחה ושקיעת החמה אלא זמן מועט, והוא של"ד אמות בקירוב. והוא כדי מהלך של"ג אמה ושל"ש, והיינו ג' רגעים, למאן דאמר שמול - אלפיים אמה - ח"י רגעים (ראה מנחת כהן מ"ב פ"ו, ומג"א סי' רסא סק"י). וכן מוכח מדברי הרשב"א (ברכות ב). שכתב, ותדע לך שהרי עדיין השמש על הארץ כדי מהלך שתות המיל והיאך הוא לילה וזמן שכיבה. אילו המנחת כהן היה רואה אותם לא היה מפרש כן בדעת מרן. גם המשנה ברורה (סי' רסג ט"ק ט) מפרש בדעת מרן, שפלג המנחה הוא שעה ורבע קודם צאת הכוכבים (ע"ע ילקו"י שבת א ח"ג עמ' קמג). יש כמה מחברי זמננו שאוהבים לחדש דברים, וכי יכתבו כמו מרן, וכתבו שפלג המנחה הוא שעה ורבע קודם השקיעה, וכי לא מפתחים מסב"ל?!! להלכה פלג המנחה שעה ורבע קודם צאת הכוכבים.⁶

להשלים מנין למנחה אחר ערבית

טז. עוד נפקא מינה בחקירה (לעיל אות ג), מי שהתפלל ערבית מוקדם, ובאו אליו אנשים וביקשו ממנו שישלים להם מנין למנחה, וגדולה מזו, ששה שרוצים להתפלל מנחה, ורוצים לצרף ארבעה שכבר התפללו ערבית,⁷ האם יכולים?

להשלים מנין למנחה אחר שקיבל שבת

יז. ביביע אומר (ח"ו ח"א"ח סי' כא, בגיליון הערה 8) הביא מה שכתב רבי רחמים חי חויתה הכהן בשו"ת שמחת כהן (ח"ו ס"א, ובגד"מ ח"א"ח סי' נז), לגבי אדם שאמר "בואי כלה" והתפלל ערבית של ליל שבת מבעוד יום, וכשגמר קראו לו להשלים מנין למנחה, שיש ספק גדול אם יוכל להצטרף למנין זה ולענות אמן. ומשמע שמצדד שלא יצטרף. וכתב עליו ביביע אומר: וליתא, שאפשר שמצטרף ועונה אמן.⁸ שכל בי עשרה שכינתא שריא (סנהדרין לט), וכמבואר בשלחן ערוך בהלכות קדיש (סי' נה סעיף ו), שאפשר לצרף אחד שמתפלל או ישן, ודי שיש רוב שעונים ומכוונים לברכות הש"ץ, כי כל בי עשרה שכינתא שריא. והקשו סתירה ממה שכתב בשלחן ערוך (סי' קכד סעיף ד) שאם אין תשעה שעונים קרוב להיות ברכותיו לבטלה.⁹ אלא מדייקים האחרונים שזה רק

משנה למלך באמצע החזרה, לא צריך להקשיב לחזרה, ואני אפספס או אדבר בטלפון או ארדם. מרן זצ"ל לא היה כמוהו שהיה שקוע בלימוד, ומעולם לא ראיתי אותו פותח ספר ולומד בחזרה, אולי רק הסתכל על השער או הכריכה לראות מי חיבר את הספר, אבל אף פעם לא שקע בלימוד בחזרה, וצריך לתת דוגמא לציבור, בפרט מרן שעקבו אחר הנהגותיו, ואפילו כולם בחורי ישיבות, יצלמו את הרב לומד באמצע החזרה וילמדו ממנו... לכן הרב נהרג בזה מאוד.

אבל יש ראשי ישיבות שלא מסוגלים להתאפק, אחרי השיעור כללי הראש שלהם תפוס. בפנינו¹⁰ לא עושים חזרה במנחה, אלא עושים קדושה, בגלל הדבר הזה שהם שקועים בלימוד. רבותי, תראו כמה הם שקועים בלימוד! יש להם 'ברען', חשק בלימוד, אבל אצל הספרדים היה פחות. בזמנו שהקימו את ישיבת פורת יוסף בקטמון, מי שהביא את האוירה הטובה ללמוד בחשק, יותר מפורת יוסף בגאולה שלמדו בנחת, זה הרב בעדני שלמד אצל האשכנזים, וקיבל ציווי מחכם עזרא עטיה ומהחזון איש להקים סניף של פורת יוסף בקטמון, והביא לשם את כל האוירה הזו, את החשק להתווכח בלימוד, ללמוד קצות החזון, שב שמעתתא... לא רק מהרש"א לפני יהושע. ראש הישיבה הגאון רבי יששכר מאיר, שהשבוע זה פקודת שנתו, היה הולך בדרך וכל כולו אחוזו שרעפים, שקוע בלימוד, אי אפשר לתאר! צריך שכל בחורי הישיבות ראשים יהיה רק בלימוד. ואמנם לגבי חזרה, מרן ביחוד דעת (ח"ג סי' טז) כתב שחובה קדושה על אותן ישיבות שנוהגות כך, להתחזיר עטרה ליושנה ולהנהיג חזרה.

מי יודע את הסיבה לכל הגזרות שעושים עכשיו על בחורי הישיבות, מסכנים בחורים נמצאים בבית הסוהר, ויש שם סוהרות חצופות ואנטי דתיות שמדברות איתם בניבול פה. האסירים הללו שנקראים אסירי עולם התורה, חזרו אלי וסיפרו לי דברים נוראיים, עושים להם מסדר בבוקר, ואומרות להם איזה מילים, איזה דברים, ה' ירחם. זו גזירה שנוגרת על עולם התורה, מאז קום המדינה לא היה דבר כזה שעוצרים בחורי ישיבות, קרוב ל-80 שנה שיחררו את בני הישיבות, עד שבאו השופטים וביטלו את זה. ומה צריך לעשות? להתחזק

לכתחילה, "קרוב להיות" ברכותיו לבטלה, ולא ממש, ורק בא להזהיר לענות אחר הש"ץ. ויש שמחלקים בין קדיש לחזרה. נפקא מינה, אם יש מנין מצומצם שמתפללים שחרית וממחרים לכולל¹⁰, כדי שראש הכולל לא יוריד להם כסף, גם ככה מקבילים מעט מאד, נותנים להם שבע מאות או שמונה מאות שקל, וגם מזה תוריד? אבל יש תקנון בכולל שלא לאחר. אך יש שנים שמאריכים, האם לחכות להם או לא? לא צריך לחכות להם, ומספיק ששבעה סיימו שהם רוב הניכר, והמאריכים ילמדו לקח, "ותפלתם מהרה תקבל ברצון", צריך להתרגל לכיון מהר, לא לחלום באמצע, יש כאלה שמספיקים לנסוע לאמריקה ולחזור... צריך להתרגל לכיון מהר את פירוש המילים, ולא לגרום טורח ציבור, די שרוב מנין יענו אמון, שכל בי עשרה שכינתא שריא.

די ברוב מנין שלא התפללו

יח. וגם בנידון שלנו יכולים הארבעה שהתפללו ערבית להצטרף למנין לשישה שלא התפללו מנחה, ויענו אמון, שכל בי עשרה שכינתא שריא. ביביע אומר ח"ט (ס" קח סוף אות קיד) הביא מה שכתב הפעולות צדיק (ח"ג ס"א) - מגדולי רבני תימן - שהחמיר מאוד שאין להשלים מנין למנחה אחר שהתפללו ערבית, וחלק עליו שהעיקר שיכולים להשלים. ושם (יב"א ח"ו חא"ח ס"ח כא) ובחזון עובדיה שבת א' (עמ' רסח) הביא מה שכתב בשו"ת ישמח לב גאון (חא"ח ס" טז), שאם אינם עונים אמון גדול עונם מנשוא. וביביע אומר (שם בסוף הסימן) כתב: וגדולה מזו אני אומר, שאם יש רוב מנין שעדיין לא התפללו מנחה, ורוצים לצרף מאלה שכבר התפללו ערבית, כדי לומר חזרה וקדושה, אין בכך כלום, וראויים להצטרף, שבני חיוב הם, וכל בי עשרה שכינתא שריא. ורק במנחה של ערב שבת, יש אומרים שאין ראוי לצרף למנין מי שכבר קיבל שבת בברכו וכיוצא בזה, הואיל וכבר עשה קודש. וכן"ל שביביע אומר שם בגיליון (הע"ה 8) העיר בזה על השמחת כהן וכתב, שגם בהתפלל ערבית מבעוד יום בערב שבת יכול להשלים מנין למנחה. למסקנא, ארבעה שהתפללו ערבית יכולים להצטרף למנין לשישה שלא התפללו מנחה.

קיבל שמיני עצרת מבעוד יום

יט. עוד נפקא מינה, לגבי אדם שישב ולמד כל הלילה בהושענא רבה - בעתו ובזמנו נרחיב יותר - וביום נח קצת והמשיך ללמוד - ניצל את יום הושענא רבה שהוא יום גדול - ורוצה להתפלל ערבית של שמחת תורה מבעוד יום, כדי שייספיק לנוח מעט ולקום בשעה עשר להקפות, כמו שהיו עושים בזמננו ביישיבת חברון, שהיו מתחילים את ההקפות בעשר בלילה, אחר סעודת ליל יום טוב. האם אחר שהתפלל ערבית ואמר "ביום שמיני חג עצרת הזה" נחשב לו ללילה לכל דבר, ויעשה קידוש בבית, או שבמציאות זה עדיין הושענא רבה, שהוא חלק מסוכות, וצריך לקדש ולאכול בסוכה. ומה שיעשה יש לו בעיה, אם יאכל בבית ונחשב יום של סוכות, יעבור איסור, ואם יאכל בסוכה ונחשב לילה, יעבור על כל תוסין, 'אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרי'.

מחלוקת מהרש"ל והמ"ז

כ. המהרש"ל (בתשו"ס ס"ח) - היה קרוב לדורו של מרן הבית יוסף - כתב שימתין לצאת הכוכבים, ולא יאכל לפני כן, כי אולי התוספת ותפלת ערבית היא לילה לא לכל מילי, ובצאת הכוכבים יקדש ויאכל בבית. בא ה"ט" (ס"י תרסח) - לפני כ-400 שנה, היה חתנו של הב"ח - וכתב עליו, שבחינם גזר תענית להמתין עד

בתורה, להתרגל שהראש יהיה שקוע בלימוד, הכל תלוי בהרגל, יחזור על השיעור וכו'.... ובזכות התורה שלהם יתבטלו הגזירות.

י" תפלת עמידה בדרך כלל לוקחת שש או שבע דקות, כך היה נוהג מרן, הגרי"ש אלישיב, חכם בן ציון ועוד, וכי התפללו שעה או עשרים דקות? וצריך ללמוד מגדולי הדור, וזכינו לראותם, גדול שימושה יותר מלימודה (ברכות ז), משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו' (אבות א, א), יש לנו מסורת מדור לדור. יש כאלה שמאריכים הרבה ומוציאים מהכיס פתקים בשמע קולנו, לרפואת זה ולרפואת זה... וכי אתה אדמו"ר?!

י" בצעירותי ביישיבה גדולה הייתי לומד יביע אומר בלילות, ורק מהתשובה הזו הוצאתי למעלה מעשרים הלכות, להלכות ראש חודש, ברכת הלבנה, קידוש, הבדלה, הלכות תפלת ערבית וכו', ואחר כך כל דבר הובא במקומו בילקוט יוסף.

התשובה הזו היא תענוג, שם דיבר לענין קטן שהגדיל בספירת העומר, שלא יכול להמשיך לספור בברכה, כי היה תרי דרבנן - גם קטן דרבנן וגם ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן - וכעת הוא חד דרבנן. ראיתי למחבר אחד שיהיה בריא שכתב בספרו שקטן שהגדיל יכול להמשיך לספור בברכה. שאלתי אותו אם עבר על כל התשובה ביביע אומר, ששם הרב האריך על זה הרבה, ואמר, לא עברתי. אם כן למה סתם לחלוק, תראה את בעל השמועה כנגד עיניך (ירושלמי פ"ק דשבת ה"ב). אם היה רואה את מרן לנגד עיניו, וכי היה חולק עליו מהר?! שיקרא את כל התשובה, שהביא שם להקת אחרונים שזו ברכה לבטלה, ולמה לא

צאת הכוכבים, ואחר שהתפלל ערבית כבר עשאו לילה, ואפילו שיש כמה ברקיע נחשב שחג סוכות יצא, ושמחת תורה נכנס, ויאכל בבית שלו. והם חולקים בחקירה שלנו, אם כשהתפלל ערבית וקיבל יום טוב מבעוד יום, עשה לילה לכל הדינים, או שרק לגבי ערבית וקריאת שמע נקרא "ובשכבך ובקומך" ומועיל, אבל לשאר הדברים לא מועיל. בסוכות אי"ה נגיד את ההלכה...

נעשה בר מצוה בליל שבת

כא. עוד נפקא מינה, ילד קטן שבליל שבת יהיה בר מצוה ויעשה בר חיובא, ובערב שבת הלך עם אביו להתפלל מוקדם, מצד אחד אחר ערבית מבעוד יום נחשב שעשאו לילה, ומצד שני רק בצאת הכוכבים יהיה בגיל שלש עשרה, אבל הילד הזה יודע להתפלל טוב ויש לו קול נעים, האם יוכל לעלות ש"ץ בערבית של ליל שבת מבעוד יום?

ההוספה לא שייכת בקטן

כב. הרמ"א בדרכי משה (ס"ג אות ג) כתב בשם מהר"ל (מנהגים הל' תפלה ס"ח), מי שנעשה בן י"ג שנים בשבת אינו יכול להיות ש"ץ בערבית בליל שבת, לפי שאנו מוסיפים מחול על הקודש בערב שבת, וההוספה לא שייכת בקטנותו, שאז חייב רק כדרך חינוך בעלמא, וכמו שכתב רש"י (סוכה ב סע"ב, חגיגה ו. ד"ה קטן) שכל מטרת מצות חינוך היא להרגילו במצוות, אבל לא חייב מדין גמור. וכן פסק הרמ"א בהגה (ס"ג נג ס"י).

העושה מצוה בקטנותו והגדיל

כג. בא הנצי"ב בספרו משיב דבר (חא"ח ס"י יח), וכתב להוכיח מדברי הרמ"א היפך דברי הגאון רבי עקיבא איגר (ס"י קפו), שהעושה מצוה בקטנותו אינו פטור את עצמו לכשיגדיל. וכן אם עושה מצוה כשהוא שיכור, כגון שבפורים שתה הרבה יין והתפלל מנחה כשהוא שיכור, או בליל הסדר ששתה ארבע כוסות אחד אחרי השני... ואכל מצה כשהוא שיכור, שצריך לחזור ולקיים את המצוה. אך מדברי הרמ"א מוכח שדוקא להוציא אחרים הקטן אינו יכול, אבל הוא עצמו יכול להתפלל ערבית מבעוד יום, אף על פי שעדיין לא נעשה בר מצוה עד הלילה ממש.

חילוק בין דרבנן לדאורייתא

כד. בא מרן ביביע אומר ח"ג (חא"ח ס"ח כו אות ה) - תראה כמה התורה של מרן יפה! וכתב: אולם באמת אין מכאן כל הוכחה היפך רבי עקיבא איגר, שרק לענין תפלה דרבנן, מכיון שהקטן ישנו במצות חינוך מדרבנן, יכול להתפלל בסוף שנת "ג מבעוד יום, כי טוב פטר את עצמו מתפלה דרבנן. אבל לענין קריאת שמע דאורייתא, פשוט שחוזר וקורא לאחר צאת הכוכבים, ודברי רבי עקיבא איגר הם לענין ברכת המזון דאורייתא.

קידוש מבעוד יום

כה. מכאן הרב ביביע אומר הסתעף לכמה דינים¹¹, כגון ילד קטן שעושה בר מצוה בליל שבת, והתפללו מוקדם, וכשמגיעים לבית אומרים לו, בכבוד, עכשיו אתה בר מצוה ותעשה לנו קידוש. מצד אחד עוד לא הגיע צאת הכוכבים, ומצד שני כבר התפלל ערבית ועשאו לילה. ולפי האמור לכאורה יכול לעשות קידוש לעצמו, אבל לא להוציא את האחרים ידי חובה. אך להלכה גם הוא עצמו יחמיר וימתין לצאת הכוכבים (חזו"ע שבת ב עמ' מז, ילקו"י פורים עמ' תיג).

לחוש לזה, וכי אין לך את הכלל ספק ברכות להקל? זו לא דרך נכונה, כי כשרוצים לחלוק, לפחות צריך לעיין טוב בתשובה, ואם יש לך סברות חדשות, קושיות ותירוצים אדרבה.

באור לציון (ח"א ס"ס לו וח"ג עמ' קעט) כתב שהחינוך מושיך גם לאחר בר מצוה, והראשון שהביא לעולם את החידוש הזה הוא הרב צבי פסח (בירחון מוריה תמוז תשל"ב עמ' לב) - אחיין הגרצ"פ פראנק רבה של ירושלים - בן הרב זאב פראנק בעל ספר תולדות זאב. אולם מרן (יב"א ח"ג חא"ח ס"ח כח בהע' 21, חזו"ע י"ט עמ' רכג) כתב שהמעין בדברי התוס' בפסחים (פח) יווכח שלא שייך חינוך באדם גדול, ושכן כתב הגאון רבי עקיבא איגר (בתשובה ס"ס ז). ושב ואל תעשה עדיף.

רואים שמי שרוצה לחלוק על גדול, יתבונן טוב טוב, לאט לאט, ולא "סגר עליהם המדבר". היום בצהרים הגיע לידי איזה ספר לאחד ממחברי זמננו, ובהקדמתו מתקף אותנו על כך שאני עונה למי שחולק על מרן, וטוען, מה אתה רוצה, וכי אסור לחלוק על אבא שלך?!! אבל חצוף מה אתה מתקף, וכי אמרנו שאסור לחלוק? מותר, אבל רק אחרי התבוננות רבה, ולא מהר, תדע שמרן הוא אדם גדול, גמר את הש"ס בגיל 15 וחזר עליו עשרות אם לא מאות פעמים, כל התורה בכיסו, ואין תחלוק עליו בלא עיון במתניות. ואם אומר, זו תשובה ארוכה, לא יכולת לקרוא את כולה... אז למה אתה חולק, אל תלמד מיקצורים, תלמוד בעיון, כי אי אפשר סתם לחלוק! צריך לשים לב לא לחלוק מהר על כל דבר, במגמתיות, כדי שיעריכו אותנו, או כדי להוריד מגדולת האחר.